

צדק, משפט ואמת

פרשת השבוע פותחת בהלכות שופטים: "שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לָךְ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ... וְשֹׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשֹּׁפֵט צֶדֶק. לֹא תִטֶּה מִשֹּׁפֵט לֹא תִכִּיר פָּנִים וְלֹא תִקַּח שֹׁחַד -- כִּי הַשֹּׁחַד יַעֲנֹר עֵינֵי חֲכָמִים וְיִסְלֹף דְּבָרֵי צְדִיקִים. צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיִרְשָׁתָּה אֶת הָאָרֶץ" (דברים טז יח-כ). הדרישה לשפוט משפט צדק ולהלחם נגד השוחד תשמע טוב ושוב בתורה, בייחוד בברית המתחדשת עם כניסת בני ישראל לארץ: "אָרוּר לְקַח שֹׁחַד לְהַפֹּת נַפְשׁ דָּם נָקִי - וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן" (דברים כז, כו).

המקרא כולו נאבק בקנאות ובנחישות בשוחד תוך דרישה קנאית למשפט צדק. הפסוקים הפותחים את פרשת השבוע הם חלק במאבק זה. אולם לפי קריאתם של חז"ל במדרש ההלכה על דברים (ה'ספרי') יש בפסוקים אלה חידוש חשוב. ה'צדק' שאנו מדברים עליו כאן, אינו הצדק השופט את הפושעים, אלא זה השופט את השופטים עצמם. הציווי 'צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף' שבפרשה, מתפרש לפי חז"ל כך: "הלוך אחר בית דין יפה". זאת מצווה המוטלת עלינו, על כל הקהל, קל וחומר על "וועדות המינויים". הן חייבות להתעלות מעבר לכל אינטרסים פוליטיים, נגיעות אישיות או נטיות פסיכולוגיות, וזה כמובן לא קל.

הדמות האידיאלית של השופט התממשה, על פי חז"ל, בשמואל הנביא. דרכו, לימדו אותנו חז"ל, את אחד העקרונות החשובים ביותר של המשפט על פי רוחה של היהדות, ומתוך כך הצביעו על סכנה חמורה האורבת על המערכת המשפטית. חז"ל דיברו על כך בתלמוד (שבת נו ע"ב) תוך שהם מפרשים את הפסוקים המדברים על בני שמואל, שכידוע לא הלכו בדרך אביהם (שמואל א ח, א-ג): "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר זָקַן שְׁמוּאֵל וַיִּשָּׂם אֶת בְּנָיו שֹׁפְטִים לְיִשְׂרָאֵל... וְלֹא הִלְכוּ בְנָיו בְּדַרְכֵי - וַיִּטּוּ אַחֲרֵי הַבָּצַע וַיִּקְחוּ שֹׁחַד וַיִּטּוּ מִשֹּׁפֵט". לכאורה יש כאן עבירה על הכתובים שהוזכרו לעיל, המצווים להימנע מלקיחת שוחד ובצע כסף. לא כך פירש את הפסוק רבי יונתן, האמורא הארץ-ישראל הגדול (שבת נ"ה ע"א-ע"ב): "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל האומר בני שמואל חטאו אינו אלא טועה... אלא מה אני מקיים 'וַיִּטּוּ אַחֲרֵי הַבָּצַע', שלא עשו כמעשה אביהם; שהיה שמואל הצדיק מחזר בכל מקומות ישראל, ודן אותם בעריהם שנאמר (שמואל א ז, טז): "וַיְהִי כִּי הִלְךְ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בֵּית אֵל וְהִגְלִיל וְהַמְצַפָּה - וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה. וַיִּתְּשַׁבְּתוּ הָרְמָתָה כִּי שָׁם בֵּיתוֹ וְשָׁם שֹׁפֵט אֶת יִשְׂרָאֵל...". והם [בני שמואל] לא עשו כן אלא ישבו בעריהם כדי להרבות שכר לחזניהן ולסופריהן".

אכן לפי ר' יונתן, יש לפעמים במערכת המשפט 'בצע', שאיננו ה'בצע' הרגיל, דהיינו השוחד, אלא משהו חמקמק יותר, והוא מסביר לנו את מהותו. שמואל לא חיכה באופן פסיבי למבקשים צדק. הוא נדד מעיר לעיר, כדי לתת לכולם הזדמנות לשטוח לפניו את תלונותיהם. הוא פתח את שערי המשפט לכולם. לא כן בניו: "והם לא עשו כן, אלא ישבו בעריהם, כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם". מערכת המשפט, זקוקה ליחזנים - לשמשים המומחים בשפת החוק, ולסופרים ועורכי דין היודעים לכתוב את האותיות הקטנות כנדרש. הנרדפים והסובלים המבקשים צדק תלויים בהם, ותלות זאת יקרה היא. האם אדם הנלחם, למשל, כנגד בנייה לא חוקית יכול להתחרות עם עורכי הדין המפולפלים המשרתים את הקבלנים החזקים? האם יש סיכוי למי שנאבק נגד חברות גדולות? האם יכול האדם להגן על עצמו בפני התובעים המנוסים, כשהוא נשען על הסגוריה הציבורית? לפי רבי יונתן - ודבריו תקפים כאן ועכשיו - המערכת המשפטית של בני שמואל, לא הייתה מושחתת, היא הייתה יקרה מדי. ולפיכך, למרות יושרם של השופטים, מעלה עליהם הכתוב 'כאלו' 'וַיִּקְחוּ שֶׁחַד וַיִּטּוּ מִשְׁפָּט'. שערי המשפט נעולים פעמים רבות מדי בפני האזרח הקטן.

אידיאל המשפט הוא הצדק. כך מצווה משה על השופטים (דברים א, טז-יז): "וְאַצְנֶה אֶת שְׁפִטֵיכֶם בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר שְׁמַע בֵּין אֲחֵיכֶם וּשְׁפִטָתֶם צְדָק... לא תפירו פְּנִים בְּמִשְׁפָּט, פְּקֹטֹן כְּגֹדֶל תִּשְׁמָעוּן לא תגורו מִפְּנֵי אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֹא-לֵהִים". החכמים הבינו פסוקים אלה כדורשים צדק בפסק הדין, אך גם הגינות בתהליכים עצמם. על כך לימד אותנו רבי מאיר (אבות דרבי נתן. י): "פְּקֹטֹן כְּגֹדֶל תִּשְׁמָעוּן שלא יהא אדם אחד עומד ואחד יושב, אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך". השופטים לא חשודים על עיוות הדין, חלילה וחס. אולם לפעמים בדבריהם הם פוגעים בביטחון העצמי של אחד מבעלי הדין. אך גם בכך לא מספיק! התורה דורשת תנאי נוסף (שמות כג, ו-ז): "לֹא תִטֶּה מִשְׁפָּט אֶבְלִינָךְ – בְּרִיבוֹ. מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחֹק וְנִקְי וְצַדִּיק אֶל תִּהְרַג...". אזהרה זאת "מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחֹק" היא עבור החכמים מרחיקת לכת.

כולנו מכירים את המנהג הנוהג בצורה זו או אחרת בבתי משפט שונים בעולם, והמעורר בנו לפעמים חיוך. כבוד השופטים, ו/או עורכי הדין המלומדים, לובשים אצטלאות או טוניקות מיוחדות ואף פאות נוכריות. לפעמים מתגנב במחשבתי התחושה הצינית שבזה מועבר אולי מסר, אל תיקחו אותנו יותר מדי ברצינות. זה סך הכל תיאטרון... ולפעמים כמו בבית המשפט בהאג, תיאטרון האבסורד. גם חז"ל אימצו שיטה דומה, אלא שפרט אחד שונה. לא השופטים חייבים ללבוש את האצטלא הטקסית, אלא בעלי הדין (שבועות לא ע"א): "תנו רבנן, מניין לשניים שבאו לדין, אחד לבוש סמרטוטין ואחד לבוש אצטלא בת מאה מנה, שאומרים לו לבוש כמותו או הלבישהו כמותך, תלמוד

לומר מְדַבֵּר שֶׁקָר תִּרְחֶק". אין כאן דרישה אסתטית, אלא דווקא אתית ומוסרית. אין כאן חובה להתלבש כיאות כדי לכבד את מעמד השופטים ולא לפגוע בכבודם. הלבוש האחיד הזה מטרתו לנסות ולנטרל עד כמה שהדבר אפשר כל השפעה זרה על השופט, במקרה זה הופעה שונה. "מְדַבֵּר שֶׁקָר תִּרְחֶק" מצווה אותנו למנוע כל אפשרות ליפול, באופן מודע או לא מודע, במלכודות פסיכולוגיות שיביאו אותנו לידי משפט שקר. האם החכמים חושדים ביושרם של כבוד השופטים? חלילה וחס. יש להם אמון שלם בהם, הם רק חושדים בבלתי מודע שבהם. עשרות שנים בצוותא עם אשתי הפסיכולוגית לימדו אותי שהלא-מודע האנושי ראוי לחשד כזה.